

Karel Pacner

NEVŠEDNÍ DOTEKY DĚJIN

Historické příběhy
ve spirále 20. století

Plus

NEVŠEDNÍ DOTEKY DĚJIN

© Karel Pacner, 2014

© Foto (ČTK), 2014

ISBN 978-80-259-0300-1

Karel Pacner

NEVŠEDNÍ DOTEKY DĚJIN

Plus

Červen 1907

NEJKRVAVĚJŠÍ BOLŠEVICKÁ „EXPROPRIACE“

Ve středu 13. června 1907 (25. června podle nového kalendáře) odpoledne odeslal plukovník Babuškin, náčelník zvláštního oddělení čili Ochranky v Tiflisu (dnes Tbilisi, Gruzie), na ředitelství policie v Petrohradě telegram tohoto znění: „Dnes v 11 hodin byl na Jerevanském náměstí v Tiflisu zasažen sérií bomb a ostřelován z různých stran revolvery transport 350 tisíc rublů. Zahynuli dva policisté, smrtelně ranění tři kozáci, jeden střelec, z přihlížejících lidí bylo 16 raněno, peníze byly ukradeny s výjimkou devíti tisíc, zatím se pachatele nepodařilo vypátrat, pokračují prohlídky a zatýkání.“

Zpočátku policie tápala, domnívala se, že loupež je dílem anarchistů. Náčelník Ochranky ve Vilniusu hlásil, že podle jeho informátorů ji zorganizovali socialisté-revolucionáři spolu se členy polské socialistické strany. „Podle mínění agentury stejná skupina přepadla Moskevskou banku na stanici Rogovo na trati Varšava–Vídeň.“

Z Charkova přišla zpráva, že plán na loupež v Tiflisu připravilo vedení strany eserů a uloupené peníze poslalo hned do Švýcarska. Informátoři z galky v Rostovu zase tvrdili, že útočili anarchisté,

někteří z nich totiž nedávno přijeli do města. I Babuškin byl přesvědčen, že loupili anarchisté. Ostatně výbor Ruské sociálně demokratické dělnické strany v Tiflisu vydal prohlášení, že s tímto činem nemá nic společného. Policisté netušili, že s ním souhlasili pouze členové menševické frakce, zatímco bolševici se odmítli vyjádřit. Před pěti lety se ruští sociální demokraté rozdělili na dvě frakce, které měly rozdílné metody a cíle: bolševiky vedl Vladimír Uljanov, který se podepisoval pseudonymem Lenin, menševiky Julij Martov-Cederbaum. Tiflisští menševici opravdu o ničem nevěděli.

Až 3. srpna dospěli příslušníci zvláštního oddělení policie v Moskvě k závěru, že krvavá středa je dílem místních bolševiků.

Kavkazský bolševik Josef Džugašvili, nazývaný přáteli „Soso“, se před časem sešel v Berlíně a v Londýně s Leninem. Dostal od něho za úkol, aby pro jejich frakci sehnal větší množství peněz „vyvlastňováním“ čili expropriací, jak loupeže eufemisticky nazývali. Oběma revolucionářům vůbec nevadilo, že právě tento způsob financování výbor Ruské sociálně demokratické dělnické strany zakázal.

Jeden z gangsterů, Josef Davričevyj, později tvrdil, že Soso zahájil sérii bankovních loupeží v Gruzii už před rokem. Bolševici přepadali poštovní parníky, vlak i dostavník, někdy je však stráž zahнала. Zpravidla uloupili několik tisíc anebo desítek tisíc rublů, pouze jednou 100 tisíc.

K největšímu úlovku jim napomohla náhoda. Soso se potkal s bývalým spolužákem Vozněsenským, který pracoval v bankovní poštovní kanceláři. Úředník Džugašviliho obdivoval, zapůsobily na něj jeho romantické básně. Zbožňovanému veršotepci jednou prozradil, že státní banka v Tiflisu má dostat 13. června velkou částku peněz – možná milion rublů a bolševici začali plánovat loupež. Další informace jim poskytoval Grigorij Kasradze, rodák z Gori, pracující rovněž v této bance.

Josef Džugašvili přišel na svět v rodině obuvníka patrně 18. prosince 1879 v městečku Gori, asi sedmdesát kilometrů od Tiflisu, třebaže on tvrdil, že to bylo 21. prosince. Matka vyznávající pravoslaví z něho chtěla mít kněze, a když mu bylo šestnáct let, poslala ho do semináře. Osvědčil se jako nadaný student, výborný zpěvák,

pilný čtenář. Pustil se dokonce do psaní veršů, které pod pseudonymem otiskoval v místním časopisu. Přičichl k francouzským romanopiscům, které církevní otcové zapověděli, a potom k dílu Karla Marxe. Scházel se s dělníky, stal se členem podzemní organizace sociální demokracie, a ze semináře musel odejít.

V létě 1899 začal pracovat na meteorologické observatoři a po nocích se připravoval na dráhu revolucionáře – organizoval první stávkou dělníků. Poprvé ho policie zatkl začátkem roku 1900.

V knize gruzínského spisovatele Alexandra Kazbegiho *Otcovrah* se Sosovi zalíbil příběh národního hrdiny a gangstera Koby, a když mu přátelé záhy přirklí přezdívkou Koba, potěšilo ho to. Šel v jeho šlépějích, prosazoval radikální postup – „co možná nejkrvavější boj“.

Dokázal si získat autoritu, byl rozený vůdce, na Kavkaze založil Rudé bojové čty, které se brzy staly postrachem okolí.

Jako ve všech skupinách žijících v izolaci i mezi militantními bolševiky panovaly volné sexuální vztahy. A děvčata střídal i Koba. Oženil se, se švadlenou Kato Svanidzeovou měl syna Jakova, ale pořád žil napůl v ilegalitě. Koba-Soso se stal skutečnou vůdčí postavou bolševiků na Kavkaze, tudíž ho od roku 1905 zvali i na stranické sjezdy v zahraničí.

Protivládní teror měl v carském Rusku tradici. Poměry na vesnici, v továrnách a v armádě byly příšerné, lidé často žili hůř než zvířata, dospělí i děti pracovali od časného rána do pozdního večera – naproti tomu šlechta a podnikatelé se topili v přepychu. Ve druhé polovině 19. století se skupina narodníků, příslušníků střední vrstvy, kteří věřili v životodárnost nezkaženého rolnictva, vrhla na vraždění státních úředníků a důstojníků. V roce 1881 zabila na ulici v Petrohradě cara Alexandra II. – to měl být signál k revoluci. Revoluce však nepřišla a atentátníky pověsili. Teror sílil.

Akci na hlavním náměstí v Tiflisu chystal Soso se svým kamarádem z dětství Simonem Ter-Petrosjanem, kterého získal pro bolševický teror. O tři roky mladší chlapec, jemuž přidělil Soso revoluční pseudonym „Kamo“, organizoval provoz ilegálních tiskáren, bankovní loupeže, dovoz literatury ze zahraničí. I on několikrát zakusil carské žaláře.

Soso loupeže promýšlel a organizoval, osobně se jich ale ne-

zúčastnil, vedení případů nechával zpravidla na Kamovi. Podle menševika Grigola Uratadzeho byl „hlavním finančníkem Bolševického centra“, jak si říkala Leninova skupina, nejméně tři roky.

Další peníze jim posílali někteří průmyslníci, jako třeba Sava Morozov, anebo slavná herečka Věra Komissarževská, zpravidla prostřednictvím spisovatele Maxima Gorkého. Dárci si zřejmě od bolševiků slibovali, že by mohli přispět k zavedení demokratické vlády v Rusku. Nicméně tyto dotace radikálům nestačily – víc peněz potřebovali především na nákup zbraní, aby mohli zabíjet vládní úředníky a politiky, a bomb, jimiž ničili železniční tratě a státní budovy.

Před polednem 13. června se Kamo producoval na Jerevanském náměstí na koni v uniformě švarného kapitána. Velel několika desítkám pistolníků a vrhačů bomb z řad mladých radikálů, kteří vyčkávali usazení v přilehlých hostincích anebo postávali na chodnících. Ochranka dostávala od začátku roku zmatené zprávy, podle kterých političtí gangsteři chystají velkou akci, a proto všude rozestavila policisty v uniformě i v civilu. Soso čekal na výsledek nejspíš na železniční stanici – kdyby se loupež nezdařila, mohl skočit do prvního vlaku, aby unikl případným pronásledovatelům.

Jakmile se na Golovinském bulváru objevily vozy s penězi střezené oddílem kozáků, které mířily do státní banky, zamávala pozorovatelka novinami, aby upozornila ostatní. Z kaváren a vináren vyběhli mladíci v širokých kalhotách, ve kterých skrývali pistole. „Každý z nás měl předem určenou roli,“ vzpomínala Alexandra Darachvelidzová, která hlídkovala se dvěma mladíky na rohu jedné z ulic. Každému z gangsterů určili policistu nebo kozáka, na něhož měl mířit.

Dva kočáry hlídalo pět kozáků na koních – v prvním seděli pokladník státní banky Kurdžumov a účetní Golovňa s penězi, druhý byl plný strážných. Neměli však šanci. Chlapci a děvčata hodili na kočáry čtyři granáty, těla lidí i koní létala vzduchem. Ostatní lupiči stříleli po policistech a kozácích na náměstí. Ti nebyli na takový útok připraveni a prchali se skrýt. Vůz s penězi táhl zraněný kůň z náměstí, ale mladíci ho dostihli, dalším granátem zvíře zneškodnili a peníze vytáhli z vozu ven. Pytel byl však příliš těžký,

jeden člověk by ho neunesl. Naštěstí pro lupiče se však přihlítl Kamo v kočáře, peníze k němu naložili a on uháněl k nedalekému domu. Tam ženy zašily kořist do matrace a tu odvezly do pracovního šéfa místní meteorologické observatoře, kde Soso pracoval. Sám ředitel o tom nevěděl.

„Na náměstí leželo padesát raněných,“ napsal britský historik Simon Montefiore v knize *Mladý Stalin*. „Těla tří kozáků, obou bankovních úředníků a několika nevinných chodců byla roztrhána na kusy. Cenzurované noviny počet obětí snížily, ale archivy Ochranky odhalují, že bylo zabito kolem čtyřiceti lidí. Čtyřicet vážně zraněných přijali do nemocnic.“

Policie sice zatkla spoustu lidí, ale nebyl mezi nimi nikdo, kdo by měl přímo s loupeží něco společného. Musela je propustit.

Čtvrt milionu tehdejších ruských rublů by dnes představovalo přibližně 3,4 milionu dolarů. Na 100 tisíc rublů bylo v pětisetrublových bankovkách, jejich čísla státní banka znala. Proto je s kratším zpožděním předala do celé Evropy. V Paříži, v Mnichově a ve Stockholmu zadrželi policisté bolševiky, kteří měli několik zapsaných pětistovek, ale po několika týdnech je museli propustit. K pokladníkům, kteří je rozdělovali, se nedostali. Jedinec v Berlíně zatkl Kama s několika bankovkami a předal ho Rusům, ten však tak dokonale předstíral šílenství, že ho nakonec nesoudili, jenom poslali do bláznince.

Tato krvavá expropriace vedla menševiky k velké kritice Lenina-Uljanova a Sosa-Džugašviliho. Vždyť se dostala na první stránky novin celého světa a veřejnost ji jednoznačně odsoudila!

„Gangsteři se o kořist pohádali,“ uvedl Montefiore. „Lenin a jeho soudruzi bojovali o peníze jako krysy v kleci o kořist. Jeho nepřátelé zahájili v následujících třech letech trojí stranický vyšetřování v naději, že ho zničí. Soso byl v Gruzii *persona non grata*, provinil se bezohledným výsměchem stranickým pravidlům a krvavým masakrem, tífiský výbor ho vyloučil ze strany. To byla poskvrna, která mohla zhatit jeho snahu stát se Leninovým nástupcem a zkazit mu naději, že se stane ruským státníkem a nejvyšším veleknězem marxismu.“

V roce 1918 zahájil Soso několik řízení pro urážku na cti, chtěl, aby příběh o loupeži byl zapomenut. Jeho dráha gangsterského

kmotra, smělého bankovního lupiče, zabijáka, piráta a žháře, o níž se doma šeptalo a kterou v zahraničí kritizovali, zůstala skryta až do 21. století.“

Později přišel na další metodu získávání peněz – výpalné. Žádal od majitelů a ředitelů velkých firem v Baku, aby platili bolševické straně za to, že dělníci nezahlásí stávkou a budou poslušní. Přitom se zdá, že se účastnil i některých dalších loupeží ve prospěch stranické pokladny.

Policie Džugašviliho několikrát uvěznila, a dokonce poslala do vyhnanství na Sibiř. Odtud ale utekl a opět organizoval bolševiky. V roce 1910 poprvé použil nový pseudonym Stalin, pod kterým se stal známým na celém světě. V roce 1917 se objevil v Petrohradě, kde se účastnil listopadového převratu, jímž bolševici uchopili moc. Byl členem vlády nazývané Rada ministrů a po Leninově smrti se propracoval do čela státu a stal se skutečným diktátorem.

Někteří jeho spolubojovníci se dostali do vysokých funkcí a zemřeli přirozenou smrtí, jiné poslal během Velkého teroru koncem třicátých let do hrobu. Bolševik Kamo zahynul už v roce 1922, když ho při jízdě na kole přejelo neznámé nákladní auto – že by na Stalinův příkaz?

Všechny připomínky své gangsterské role na Kavkaze diktátor likvidoval. Některé ale zůstaly uloženy v archivech, aniž o tom věděl. Ne všechny se totiž jeho lidem podařilo vypátrat. Teprve v devadesátých letech 20. století, kdy se západní historici dostali do ruských stranických archivů, vyšla pravda najevo.

Únor 1917

VYNALÉZAVÝ POLICEJNÍ REVOLUCIONÁŘ

Rusko bylo těhotné revolucí. Válka s Německem a Rakousko-Uherskem probíhala už čtvrtým rokem a k vítězství bylo stále daleko. Mužici v uniformách trpěli v zákopech, lidé v týlu, zvláště ve městech, měli hlad, protože zásobování vázlo, dělníci v mnoha továrnách stávkovali. Úřady přestávaly zvládat situaci, největší kritika se snášela na cara a jeho ženu, původem Němku. Politici se snažili přimět cara Mikuláše II. k odstoupení. Když 15. března (podle starého kalendáře 2. března) 1917 svoji abdikaci konečně podepsal, navrhl, aby korunu převzal jeho bratr Michail. Avšak Michail nechtěl vládnout konstituční monarchii, jakou politici požadovali, a odmítl korunu přijmout.

V pátek 16. března v poledne byla zpráva o carově abdikaci doručena do rodiny někdejšího všemocného náčelníka tajné policie Ochranky Sergeje Zubatova. Právě obědvali. Všichni si uvědomili, že monarchie skončila. Zubatov zesinal, ale mlčel. Potom vstal od stolu a odešel do vedlejšího pokoje.

Za chvíli třeskla rána – policista, který chtěl převést ruskou říši s carem v čele přes všechny sociální otřesy do klidných vod, spáchal sebevraždu.

Sergej Vasiljevič Zubatov pocházel z rodiny moskevského vysokého důstojníka, narodil se 7. dubna (podle starého kalendáře 25. března) 1864. Země byla tehdy ve varu, před třemi roky bylo zrušeno nevolnictví, začaly se stavět továrny a železnice, vznikala dělnická třída, která žila v nuzných poměrech, a to vedlo k sociálním nepokojům. Hospodářsky zaostalou zemi řídil z Petrohradu despotický car se svými úředníky, který se bránil nezbytným reformám.

Na gymnáziu vstoupil chlapec do kroužku revoluční mládeže, ve kterém se seznamoval se spisy sociálních revolucionářů. Neměl žádné zábrany, otevřeně o tom diskutoval, odporoval výkladu některých profesorů. Po dohodě ředitele gymnázia s otcem Sergej v roce 1882 do sedmé třídy nenastoupil – tím měl být odříznut od škodlivých revolučních myšlenek.

Začal pracovat jako kancelářský pomocník v dětském útulku. Později se stal telegrafistou Moskevské ústřední stanice a současně navštěvoval jako mimořádný student právnickou fakultu Moskevské univerzity. Ve volných chvílích si přivydělával jako vedoucí soukromé knihovny, která patřila rodině známého armádního důstojníka. Do jejich dcery Alexandry Michinové se chlapec zamiloval a oba mladí se brzy vzali.

Třebaže Sergeje revoluční myšlenky pozvolna opouštěly, začali za ním chodit do knihovny mladíci z jednoho kroužku, aby si tam četli ze zakázané literatury. Jak později řekl vedoucí této skupiny M. Goc, jejich hostitel v nich nevzbuzoval důvěru, ale byli rádi, že se mají kde scházet.

V červnu 1886 si mladého Zubatova tajně vyzvedli v knihovně policisté a odvezli ho k náčelníkovi moskevské Ochranky N. Běrdžajevovi. Důstojník vyčetl dvaadvacetiletému muži, že dopustil, aby se z knihovny stalo doupě revolucionářů. V zemi zuří boj – teroristé střílejí a házejí bomby na úředníky, policisty i na obyčejné lidi, kteří se jim připlou do cesty. Jak dlouho může tohle násilí trvat? Nemůžeme mu zabránit, předejít mu?

Mladíka, z něhož už dávno revoluční myšlenky vyprchaly, tím velice rozrušil. Začal mluvit o tom, že „rudí jezuité“ přeměnili knihovnu v „ohniště konspirace“. Oba muži se shodli na tom, že musí usilovat o blaho vlasti. Jak Zubatov později přiznal, rozhodl se

tehdy „bojovat všemi silami s touto kategorií nebezpečných lidí, přičemž bude na jejich konspiraci odpovídat kontrakonspirací, zub za zub, vyrážet klín klínem“, neboť když nemůžeme účinně bojovat se zlem, musíme ho ovládnout, velet mu.

Knihovník se stal aktivním tajným agentem Ochranky. Nabídl se, že bude pomáhat rodinám některých zatčených revolucionářů, a díky tomu se dostal do jejich středu. Udal policii na dvě stovky podezřelých lidí.

Avšak už po roce ho někteří revolucionáři označili za zrádce. Jeden kroužek se dokonce rozhodl, že Zubatova zabije. Nezbylo mu tedy nic jiného než otevřeně vstoupit do služeb policie – přijali ho od ledna 1889, a protože měl praktické zkušenosti, dali mu za úkol, aby řídil tajné agenty. Mladý muž přemýšlel jinak než starší policejní praktici – uměl se vžít do myšlení protivníků.

Podle vzpomínek generála A. Spiridoviče získával Zubatov tajné informátory přesvědčováním. Když měl zatčený za sebou řadu těžkých výsledků, nechal si ho Zubatov předvést a při čaji s ním hodiny diskutoval o cestách k revoluci. Mladým vysvětloval, že jsou na počátku životní dráhy a mají možnost si vybrat, jak nejlépe by mohli pomoci své vlasti. Revoluční cesta nevede k cíli, je to vyhlaný prostředek. Spíš bude lepší, když začnete pomáhat úřadům udržovat pořádek, říkal. Mnozí se nechali přesvědčit a Zubatov v nich získal cenné agenty. Se všemi se stýkal v konspiračních bytech, nikoli na policejních stanicích, jak bylo dosud zvykem – tím je chránil před prozrazením.

Moskevská Ochranka vytvořila velmi rychle velkou síť informátorů nejen ve městě, ale i v jeho okolí. V roce 1895 mohla dokonce zatknout členy kroužku Ivana Rasputina, kteří chystali atentát na cara.

O rok dřív byl Zubatov jmenován zástupcem náčelníka moskevského oddělení. A v roce 1896, kdy odešel Berdžajev do penze, nastoupil na jeho místo.

Nový šéf začal reorganizovat činnost politické policie. Podle vzoru západních policejních centrál shromažďoval fotografie, otisky prstů a hlavní charakteristiky revolucionářů a jejich přátel. Současně vytvořil mobilní tým detektivů, kteří je sledovali po celém Rusku. Nařídil zatýkat pouze vedoucí osobnosti ile-

gálních skupin, nikoli řadové členy, kteří se zatím ničím neprovinili. Jedině v případě, že podezřelí chystali atentát, je zavřeli všechny. Ovšem fanatiků, již se nebáli obětovat svůj život ve prospěch revoluce, přibývalo. Přesto se metoda uřezávání hlav revoluce osvědčila – jejich podřízení ztráceli vůdce a přestali mít příležitost se nějakých akcí účastnit.

Většina starších důstojníků však Zubatovy metody neuznávala, upřednostňovala staré metody surových výsledků. Musel se soustředit na získávání těch mladých adeptů, kteří mu dokázali porozumět. Zavedl přednášky o metodách policejní práce, mnozí absolventi potom vedli filiálky Ochranky v jiných městech.

Když v roce 1896 rozbila Ochranka jednu z prvních sociálně demokratických organizací, udivilo Zubatova rozdělení jejích členů – intelektuálové dobře znali svou historickou odpovědnost, zatímco dělníci nikoli. Začal proto studovat marxistickou literaturu a zjistil, že na počátku devadesátých let se část ruských revolucionářů poučila u německých soudruhů – politickou potřebu revoluce spojili s ekonomickými potřebami dělnictva.

Policejní šéf si uvědomil, že v takovém boji těžko může zvítězit. Vždyť s rozvojem průmyslu bude dělníků přibývat, vytvoří novou výraznou sílu. Jedinou možností by bylo odloudit revolucionářům dělnickou třídu. A o to se musí pokusit právě on – musí dělníky organizovat sám.

Velkoknížete Sergeje Alexandroviče, generálního guvernéra Moskvy, přesvědčoval: „Dnes vyvstala otázka, kdo ovládne dělnictvo: jestli my, anebo socialisté. Jestliže ho získají socialisté, je revoluce v Rusku neodvratná.“

V dubnu 1898 předložil Zubatov nejvyšším představitelům Moskvy návrh na zlepšení pracovních podmínek dělnictva. Vedení města souhlasilo. Zubatov začal dělníkům, kteří byli zatčeni, vysvětlovat, že jejich cílem je dobrý plat, a ten mohou získat i v carské říši, stačí, když založí odbory. Kvůli tomu nemusí požadovat změnu vlády, podléhat myšlenkám na ozbrojenou revoluci. Prostí dělníci ho pochopili a za souhlasu policie se pustili do zakládání odborových organizací.

Pro tuto myšlenku získal Zubatov ministra vnitra Vjačeslava Pleveho, který v dubnu 1902 navštívil Moskvu. Vysvětloval mu:

„Nad revolučním hnutím nezvítězíme represemi, nýbrž zlepšováním sociálních podmínek obyvatelstva.“ Dělnická třída nemá žádné politické cíle – naproti tomu vůdce bolševiků Vladimír Lenin si myslel pravý opak. Samozřejmě revolucionáře, kteří vedou protistátní skupiny, je třeba zavřít – s tím vysoký důstojník Ochranky počítal.

V říjnu ho ministr povolal do Petrohradu a jmenoval náčelníkem zvláštního oddělení policie pro celou říši – Ochranky. Zubatov zahájil reformu politické policie. Přirozeně se to neobešlo bez protestů četníků, kteří přicházeli o část svých pravomocí. Šéfovi se podařilo velmi rychle shromáždit 55 tisíc osobních kartiček revolucionářů s jejich antropologickými popisy a 20 tisíc fotografií „protistátních zločinců“ a „politicky podezřelých“ osob, dále na pět tisíc kusů ilegálních tiskovin.

„Dělníci, kteří konečně mohli bojovat za své zájmy bez hrozby zatčení, se hrnuli do Zubatovových odborů, jež se staly prvními legálně působícími odborovými sdruženími v ruských dějinách,“ napsal historik Richard Pipes. „Zubatov získal autoritu i u dělníků židovského původu.“ Zrodila se „zubatovština“.

Ovšem jeho protivníci z levicových skupin ho kritizovali. Vždyť přece zaváděl „policejní socialismus“!

Třebaže Pleva se svým podřízeným navenek souhlasil, ve skutečnosti myslel pořád postaru. V létě 1903 na něj naléhal, aby nechal zrušit Židovskou nezávislou dělnickou stranu. Žádný důvod k tomu ale neměl. Na radu Zubatova vedoucí činitelé tuto stranu sami rozpustili. A znechucený náčelník požádal o odchod do penze – Pleva mu však nevyhověl.

V červenci a v srpnu vypukly v Oděse a Nikolajevě stávky dělníků organizovaných v „policejních odborech“. Tamní továrníci proti tomu protestovali u carských úřadů.

Zubatov začal proti svému ministru intrikovat. Od července se scházel se Sergejem Wittem, vlivným ministrem financí, který nemohl Plevého vystát. Když se o tom mimoděk zmínil svému zástupci M. Gurovičovi, ten okamžitě ohlásil zradu ministrovi vnitra.

Pleva si zavolal Zubatova 19. srpna a propustil ho. Pro výstrahu mu přiznal mizerný důchod a nařídil, aby se odstěhoval do měs-

ta Vladimir, dvě stě kilometrů severovýchodně od Moskvy, daleko od sídel centrálních úřadů, a tedy sídel moci. „Stal se obětí byrokratických intrik a protestů ze strany průmyslníků, kteří nesouhlasili s tím, aby policejní agenti podporovali jejich stávkující dělníky,“ vysvětloval historik Richard Pipes v knize *Rusko za starého režimu*. Ministr také nařídil rozpustit všechny „policejní odbory“.

„Prostředek vymyšlený Zubatovem se mohl šířit donekonečna,“ uvažoval Pipes. „Pokud by měl jeho tvůrce dovoleno pokračovat, mohl založit i další policii řízené organizace rozmanitého druhu. Zubatov experimentoval dokonce i s policejně zaštitěnými studentskými spolky. Můžeme si koneckonců představit i parlament tvořený výlučně policisty či lidmi jimi dosazenými. Tímto způsobem by se bezpečnostní orgány staly vskutku rozhodující silou v životě národa.“

V červenci 1904 zabil Plevého terorista. Nový ministr P. Svjatopolk-Mirskij Zubatova rehabilitoval, zbavil ho všech podezření a udělil mu vysokou penzi. Současně ho vybízel, aby se vrátil do služby. Zubatov odmítl, nicméně svým nástupcům v Ochrance, kteří se řídili jeho někdejšími instrukcemi, na požádání radil.

Během první ruské revoluce v roce 1905 napsal několik článků na obranu monarchie. Považoval ji za krach svých myšlenek. Tím proti sobě popudil některé politiky jak zleva, tak zprava.

V roce 1910 se Zubatov vrátil z Vladimíru do Moskvy. Žil však pouze pro svou rodinu, o věci veřejné se už nezajímal. Začal psát paměti.

Jako věrný monarchista dobrovolně následoval osud carské rodiny. V nadcházejících revolučních letech jeho memoáry a cenný archiv zmizely a hrob na Danilovském hřbitově zničili bolševici.

„Šéf Ochranky Sergej Zubatov mohl zachránit Rusko před revolucí,“ tvrdil Alexandr Michajlov v dubnu 2003 v časopisu *Versija*. Nemá pravdu. Stát řízený tajnou policií by neměl naději na přežití. Nicméně Zubatovův pokus byl jedním z několika experimentů, které se snažily modernizovat středověkou carskou říši, a tím instinktivně předejít bolševické revoluci.

LAFAYETTE, UŽ JSME TADY!

V polovině května 1917 si povolal ministr války Newton Baker generála Johna Pershinga. Sedmapadesátiletý důstojník netušil, co mu ministr chce. Tehdy se právě formoval Expediční sbor pro boje v Evropě. Měl ho vést jeho nadřízený Frederick Funston, ten ale v únoru náhle zemřel. Ministr Pershingovi oznámil, že velitelem této armády bude jmenován on – dohodli se na tom s prezidentem Woodrowem Wilsonem.

Pershing nabídku přijal. Uměl francouzsky a znal Evropu.

Spojené státy měly na jaře 1917 pouze 135 tisíc mužů ve zbrani. Ohlásily proto nábor nových vojáků a v květnu zavedly všeobecnou brannou povinnost. Ministr chtěl vědět, kdy se bude moci vylodit s prvními vojáky ve Francii. „Koncem příštího měsíce,“ odhadoval generál.

Prezident se rozhodl vyhlásit válku Německu, které bojovalo s Francií, Británií a Ruskem, až po dlouhém rozvažování. Vždyť loni ho Američané podruhé zvolili mimo jiné i díky heslu UCHRÁNÍM VÁS PŘED VÁLKOU. Nyní byli obyvatelé Spojených států v názoru rozpolceni – jedni chtěli pomoci Velké Británii a Francii, s nimiž je spojovala společná kultura, druhí,

především Němci, Rakušané a Skandinávci, kteří se nedávno vystěhovali ze svých evropských domovů, nesouhlasili.

Na jaře 1915 však měla americká neutralita namále. Německé ponorky potápěly nejen válečné lodi nepřátelských států, ale i plavidla osobní. Německé vyslanectví uveřejnilo 22. dubna 1915 v amerických novinách inzerát, ve kterém varovalo čtenáře, aby necestovali britským parníkem *Lusitania* – mohl by být v britských vodách potopen. *Lusitania* opustila newyorský přístav 1. května a o týden později se blížila k britským ostrovům. V pátek 7. května odpoledne zasáhlo loď torpédo vypuštěné ponorkou U-20. Během 18 minut se parník potopil – zahynulo takřka 1200 cestujících a námořníků, z toho 124 Američanů.

Washington ostře protestoval. Rovněž americkou veřejnost tento útok zaskočil. Přesto zůstaly Spojené státy neutrální. Naproti tomu Wilsonův předchůdce Theodore Roosevelt proklamoval nezbytnost vyhlásit militaristickému Německu válku: Jeho ambice ohrožují ostatní svět!

V lednu 1917 se Berlín pokusil přimět Mexiko, aby zaútočilo na Spojené státy – po vítězné válce dostane část jejich území. Tajný telegram s touto nabídkou však zachytila britská tajná služba, po dešifrování ho poskytla Američanům a noviny ho uveřejnily. Nový šok, nové volání po vstupu do války. V únoru přerušil Washington diplomatické styky s Berlínem. A když koncem března potopily německé ponorky čtyři americké lodě, svolal Wilson Kongres, který vyhlásil Německu 6. dubna 1917 válku. USA se tak přidaly ke státům Dohody – Francii, Velké Británii, Itálii a Rusku.

John Joseph Pershing, zvaný „Black Jack“, se narodil 13. září 1860 v městečku Laclede ve státu Missouri v rodině podnikatele, jehož prarodiče se přistěhovali do USA koncem 18. století z Německa. Stal se učitelem, ale když spatřil výzvu ke studiu na vojenské akademii ve West Pointu, přihlásil se. Po absolvování v roce 1886 se osvědčil v bojích s indiány, Španěly a s mexickými bandity. Vyučoval i taktiku na univerzitě v Nebrasce a ve West Pointu. V Nebrasce také vystudoval práva a těšil se na návrat do civilního života.

Nakonec však podepsal závazek k trvalé vojenské službě. V létě 1903 ho povolali do Washingtonu do generálního štábu a pre-

zident Theodore Roosevelt ho povýšil z kapitána na plukovníka. Potom ho vyslali jako pozorovatele rusko-japonské války. Když se vrátil, získal v září 1906 hvězdičku brigádního generála – tím přeskočil takřka devět set důstojníků s vyšší hodností než on.

Mnozí mu záviděli, poukazovali na jeho politické styky, jiní mu to přáli, protože znali jeho schopnosti. K tomuto povýšení patrně přispěla i jeho svatba s Helen Warrenovou, dcerou senátora, který byl i předsedou vojenského výboru Kongresu. Ministerstvo války ho posílalo na různé zahraniční mise – jednu dobu pracoval v Paříži, kde se naučil francouzsky. V srpnu 1915 zahynuly při požáru v jeho domě v San Francisku žena a tři dcery, jenom šestiletý syn Warren vyvázl. Pershinga tato tragédie hodně poznamenala.

Generál se svým štábem připlul do Francie 13. června 1917. O dva týdny později se vylodovali v přístavu St. Nazaire první američtí vojáci. A v Den nezávislosti USA, 4. července, zavedl Pershing prapor 1. divize ulicemi Paříže k hrobu markýze Gilberta du Motiera Lafayettea. Tento francouzský šlechtic pomáhal Američanům v jejich boji za nezávislost a přitom se spřátelil se zakladatelem Spojených států Georgem Washingtonem.

„Lafayette, už jsme tady!“ hlásil Pershingův pobočník plukovník Charles Stanton před náhrobkem. Tahle věta, přisouzená samotnému generálovi, obletěla Francii a stala se symbolem americké vojenské pomoci.

Do válečného úsilí se musel zapojit celý americký národ. „V tomto zápasu, v tom smyslu, v jakém jsme byli zvyklí přemýšlet o armádách, armády neexistují,“ uvědomil si Wilson. „Existují jenom celé národy, které jsou vyzbrojeny. Není to jenom vojsko, které musíme formovat a vycvičit pro válku – je to celý národ.“

Takřka všichni američtí vojáci byli nováčci, a proto se na evropské půdě, před tím, než zasáhnou do bojů, znovu cvičili. Složitější bylo prosadit jejich nasazení na frontu.

Francouzi a Britové chtěli, aby tyto čerstvé oddíly zacelovaly spojenecké ztráty. Pershing nesouhlasil. Tím se dostal do rozporu i s britským premiérem Davidem Lloydem Georgem a francouzským Georgesem Clemenceauem, stejně jako s generály Dohody. Wilson jeho názor podporoval: Americké divize budou bojovat pod americkým velením jako celek!

Jednou se kvůli tomu pohádal s náčelníkem generálního štábu Ferdinandem Fochem. Francouz požadoval, aby Pershing předal velení svých vojáků francouzským důstojníkům. „Já na tom rozhodně trvám!“

„Generále Fochi, můžete trvat na všem, co je vám libo, ale já s vaším plánem absolutně nesouhlasím,“ bouchl Pershing pěstí do stolu.

Bolševická revoluce v Rusku v listopadu 1917 změnila strategickou situaci. Na východě se přestalo bojovat. A začátkem roku 1918 podepsali bolševici s Němci a Rakušany příměří. Německé divize se mohly přesunout na západní frontu.

Poprvé zasáhli Američané do bojů 20. října 1917 u města Lunéville v severovýchodní Francii. Bylo to však jen drobné střetnutí. Fronta se nehýbala z místa. Němci zaujímali na svém území Hindenburgovu linii, kterou Spojenci považovali za nedobytnou. Koncem roku měly USA v Evropě pět divizí, každou o 28 tisících mužích, a další útvary přibývaly.

Na jaře 1918 zahájili Němci, posílení o statisíce mužů z Ruska, generální ofenzivu. Na severní frontě, kterou hájili Britové, postoupili velmi rychle o pětasedesát kilometrů. Pershing si uvědomil, že účinné obraně může velet jenom jeden generál, a proto nabídl Fochemu, že se mu americké divize podřídí.

Vzápětí německá vojska postoupila i ve středu fronty a přiblížila se na sedmdesát kilometrů k Paříži. Němci nasadili i tři dalekonosná děla nazvaná Tlustá Berta, která měla dostřel 120 kilometrů. Jejich granáty vybuchovaly ve francouzské metropoli, na ulicích padali první mrtví a ranění. Vypukla panika.

Americké divize se účastnily obrany a později přešly spolu s ostatními spojeneckými silami do protiútoků. V létě 1918 se Pershing rozhodl, že všechny divize spojí a vytvoří z nich První armádu. Foche souhlasil.

Američané měli v polovině září vyhnat Němce z města Saint Mihiel na severovýchodě země, které obsadili už v roce 1914. Drátěné překážky prorazilo několik desítek tanků, překonaly hluboké zákopy, za nimi následovala pěchota. Po tvrdých bojích se to půlmilionové armádě podařilo. Poprvé se bojů účastnilo také bombardovací letectvo – Američané měli 600 z 1500 letadel Do-hody.

„Byla to velkolepá bitva,“ chválil zaoceánské spojení Foche, povýšený v létě na maršála. A vyzval své důstojníky, aby se jeli poučít k První americké armádě, jak účinně využívat tanky a letadla v boji s nepřítelem.

Nyní měli Američané zničit nepřítele, který se opevnil v oblasti mezi řekou Másou a Ardenským lesem. Němci byli ve výhodě – hornatý a hustě zalesněný les byl jedinečným úkrytem pro kulometry. V centru obranné linie byl kopec Montfaucon, který nepřátelé přeměnili v pevnost.

Koncem září zahájilo devět amerických divizí útok. Dlouhotrvající déšť rozbahnil silnice a pole, vojáci a tanky se obtížně pohybovali, letadla nemohla vzlétnout. Přesto Američané postupovali.

Uprostřed října Pershing expediční sbor reorganizoval. Vedle První armády, jejíž velení převzal generál Hunter Liggett, vznikla Druhá armáda. Její divize ležely okolo St. Mihielu pod generálem Robertem Bullardem. Pershing zůstal nadřízeným obou sborů. Američané nyní odpovídali za 160 kilometrů fronty, čtvrtinu celé západní fronty.

V pátek 1. listopadu zahájila První armáda třetí fázi ofenzivy. Francouzi a Britové útočili na dalších úsecích fronty a německá obrana se zhroutila. Dne 6. listopadu požádal Berlín o příměří. Nazítří uprchl německý císař Vilém II. do Holandska, kde žil dalších dvacet let. A 11. listopadu podepsali zástupci Spojenců a Německa v železničním vagonu u Compiègne příměří – Velká válka, později přejmenovaná na první světovou válku, skončila.

Posledních bojů, které trvaly 47 dnů, se účastnilo 1,2 milionu Američanů. Pershing závěrečné období shrnul: „Mezi 26. zářím a 11. listopadem se na frontě rozprostírající se od jihovýchodní oblasti Verdunu až k Ardenskému lesu zapojilo 22 amerických a 4 francouzské divize, které rozhodujícím způsobem porazily 46 německých divizí představujících 25 procent veškeré síly nepřítele na západní frontě. Zajali jsme 20 tisíc nepřátel, zmocnili se 847 děl, 3 tisíc kulometů a velkého množství vojenského materiálu.“

Američané ztratili 320 tisíc mužů, z toho bylo před 53 tisíc mrtvých v boji, 63 tisíc mrtvých z jiných důvodů a 204 tisíc raněných. Kromě toho na španělskou chřipku, která jako pandemie řádila po celém světě, zemřelo 25 tisíc vojáků.

Mezi důstojníky, kteří sbírali ve Francii bojové zkušenosti, byla řada budoucích generálů, již se vyznamenali za druhé světové války: Douglas MacArthur, George Patton, George Marshall, Dwight Eisenhower, Omar Bradley a další.

Američané poprvé zachránili Evropu. Kdyby nebojovaly na západní frontě jejich divize, oslabení britští a francouzští vojáci by podlehli Němcům, kteří nasadili do bojů vojska přesunutá z Ruska. Brest-litevský mír mezi Ruskem a Německem i Rakousko-Uherskem, prosazený šéfem bolševiků Vladimírem Leninem, tedy mohl přispět ke zničení demokracie v západní Evropě!

Po návratu do USA navrhl prezident Kongresu Pershinga povýšit do hodnosti generála armády USA – nejvyšší vojenské hodnosti, vytvořené speciálně pro něho. V roce 1921 se stal Pershing náčelníkem generálního štábu. Když dosáhl v září 1924 čtyřiašedesáti let, odešel do penze. Začátkem třicátých let vydal memoáry, za které mu byla udělena Pulitzerova cena.

Na jaře 1940, ještě před pádem Francie, doporučil Pershing, aby Spojené státy pomáhaly Paříži a Londýnu v boji s Adolfem Hitlerem. Jeho jediný syn Francis Warren sloužil jako plukovník u náčelníka generálního štábu George Marshalla. Vnuk Richard zahynul jako nadporučík ve válce ve Vietnamu. Vnuk John dosáhl hodnosti plukovníka v generálním štábu ve Washingtonu.

Generál John Pershing zemřel 15. července 1948 ve Washingtonu na srdeční příhodu. Před tím požádal, aby ho pohřbili na Arlingtonském národním hřbitově, kde jsou pochováni vojáci padlí ve všech válkách, ale chtěl náhrobek bez pomníku, který by ukazoval na jeho roli v první světové válce. Připomíná ho tedy malý náhrobní kámen, který je stejný jako u hrobů mužů z jeho okolí, příslušníků amerických expedičních sil.

Říjen 1920

NAVŽDY SBOHEM, MILENKO VLADIMÍRA LENINA!

Ve středu 11. října 1920 časně ráno čekala na Kazaňském nádraží v Moskvě na rychlík z Kavkazu nezvyklá skupina lidí: předseda Rady ministrů Vladimír Lenin s manželkou Naděždou Krupskou, továrník Alexandr Armand, jeho pět dětí a pracovnice ženského oddělení ústředního výboru bolševické strany. Z vlaku vynesli rakev s tělem šestačtyřicetileté Inessy Armandové, která podlehla ve stanici Nalčik na Kavkaze náporu cholery.

Vůz tažený koňmi odvážel rakev s tělem do budovy Domu odborů. Tři kilometry šel pěšky za pohřebním vozem i Lenin. Po chvílce už nemohl, manželka Naděa mu nabídla rámě. Když rakev uložili na slavnostní katafalk, nastoupily tam čestnou stráž čtyři ženy z ústředního výboru a byla obložena věnci. Věnc z bílých hyacint nesl stužku s nápisem *Soudružce Inesse V. I. Lenin*.

Druhý den v poledne převezli rakev na Rudé náměstí, aby Inesu Armandovou pohřbili u kremelské zdi. Zásluhy zesnulé vyzvedli zástupci ústředního výboru bolševické strany, moskevského sovětu, ženského oddělení a Alexandra Kollontajová, která připomněla, že její přítelkyně, se kterou se nyní loučí, pomohla před šesti lety založit první ženský bolševický časopis *Rabotnica*.

Lenin stál vedle Krupské, celý zsinálý a neschopný mluvit. „Co jsem živa, neviděla jsem takové utrpení,“ napsala Angelina Bala-banovová, „nikdy jsem nespátřila lidskou bytost tolik přemože-nou žalem, ale také snahou ovládnout ho, obrnit se před pohledy ostatních, jako kdyby to mohlo umenšit sílu jeho citů.“

Už před lety Lenin napsal, že na něj měly největší vliv tři ženy: jeho matka, manželka a Inessa. Inessa byla patrně jednu dobu jeho milenkou.

Poprvé se pětatřicetiletá Francouzka a devětatřicetiletý ruský exulant setkali v prosinci 1909 v Paříži. Brzy pocítili, že mají k sobě blízko. Bolševický vůdce o ní mluvil jako o soudružce Inesse a tykal si s ní, což bylo u něho výjimečné, ona o něm hovořila jako o Iljičovi.

Inessa pocházela z pařížské umělecké rodiny: otec Théodore Stéphane byl známý operní pěvec, matka Angličanka Nathalie Wildová herečka a pianistka. Když jí bylo patnáct, otec zemřel. Se sestrou Renée se přestěhovala do Moskvy k tetě, která vyučovala hudbu a francouzštinu děti majitele textilky Armanda.

V osmnácti letech, roku 1892, si vzala Alexandra Armanda, syna továrníka, a brzy s ním měla čtyři děti. Sestra Renée se provdala za Borise Armanda. Následující rok se Inessa vydala do Švédska studovat feminismus a právě během zdejších studií se seznámila s díly Lenina a Trockého.

Její manželství ztroskotalo, když se zapletla se svým švagrem Vladimírem. Exmanžel ji přesto velkoryse zaopatřil. Vladimír byl tajný revolucionář a uvedl ji do světa ruských dělníků, v roce 1903 vstoupila do ilegální Ruské sociálně demokratické dělnické strany. S milencem si pořídila páté dítě, ale Vladimír brzy zemřel na tuberkulózu.

V červnu 1905 ji carská Ochranka poprvé nakrátko zatkla – zjišťovala, že je členkou ilegální politické strany. V dubnu 1907 šla do vězení podruhé, protože roznášela protistátní letáky. Když ji po několika měsících propustili, odjela s dětmi do Paříže – bývalý manžel ji dál finančně podporoval.

Podle Krupské byla Armandová oddanou členkou strany. V roce 1911 se stala tajemnicí Výboru pro zahraniční organizace, který vznikl s cílem koordinovat činnost bolševických skupin v Evropě.

„Přátelé a známí bolševického vůdce nepochybovali o tom, že ti dva měli v letech 1910–1912 poměr,“ napsal britský historik Robert Service v knize *Lenin*. „Když na ně náhodou narazil francouzský marxista Charles Rappaport, jak spolu mluví v kavárně na Avenue d'Orléans, poznamenal si potom, že Lenin ‚nemohl od té malé Francouzky odtrhnout svá tatarská očička‘.“

V roce 1911 Krupská dokonce uvažovala o rozvodu s Leninem, aby si mohl vzít Armandovou. Avšak bolševický teoretik potřeboval svou ženu jako sekretářku. Nicméně Service se domnívá, že milenci se z Lenina podnětu v létě 1912 rozešli. Krupská dala údajně svému manželovi ultimatum: buď já, anebo ona.

V létě 1912 se Inessa vrátila do Ruska, aby pomáhala bolševikům při agitaci před volbami do Dumy (parlamentu). V září ji Ochranka opět zatkla a na šest měsíců uvěznila.

V srpnu 1913 začala bydlet spolu s Leninem a Krupskou, když pobývali v polském Krakově, který patřil k rakousko-uherské říši. „Lenin Inessu miloval,“ napsala ve svých memoárech její přítelkyně Balabanovová. „Nebylo v tom nic nemorálního, protože Lenin před Krupskou nic netajil. Hluboce miloval hudbu, k níž neměla Krupská žádný vztah. Zato Inessa výborně hrála Beethovenovy skladby, které měl rád, i skladby dalších skladatelů. Lenin usiloval o to, aby měl s Inessou dítě.“ Rovněž přední bolševička Kollontajová to ve svých pamětech potvrdila.

„Na podzim 1913 jsme se stali s Inessou velmi blízkými,“ potvrdila Krupská. Chodili na procházky ve třech. Přitom vedli vášnivě politické debaty.

Potom přišel druhý rozchod, opět nepochybně kvůli Nadě. V listopadu odjela Inessa do Paříže. „Ty a já jsme se rozešli, jsme tedy odloučení, můj drahý,“ psala Leninovi z francouzské metropole. „Vím to a cítím to. Ty už sem nikdy nepřijedeš... Teď bych se obešla bez tvých polibků – stačilo by mi vídat Tě a občas si s Tebou promluvit. To by přece nikomu neubližovalo. Proč jsi mne o to připravil? Ptáš se mne, zda se na Tebe nezlobím kvůli tomu, že ses rozhodl pro rozchod. Ne, já si myslím, že jsi to neudělal z vlastního popudu.“

Lenin se snažil Armandovou utěšovat, nerad by ji ztratil jako přítelkyni a spolupracovnici. Často jí psal dopisy, nejrozsáhlejší

korrespondenci ve svém životě vedl právě s ní. Inessa nesla rozchod těžce.

Když vypukla válka, přestěhoval se Lenin z polské Haliče do neutrálního Švýcarska. Na jeho naléhání se Inessa zabydla v Bernu, aby mohli být opět nablízku – nemohl se bez ní obejít. Vycházky ve třech se obnovily.

Odchod cara Mikuláše II. z čela státu přiměl bolševiky ve Švýcarsku k úvahám o tom, jak se vrátit do Ruska a zahájit socialistickou revoluci. Nakonec jim pomohl nepřítel. Německá tajná služba přesvědčila císaře Viléma II., že bude výhodné, když skupina revolucionářů vedená Leninem projede v uzavřeném železničním vagonu Německem do Skandinávie a odtud do Ruska. Už teď je financujeme, tak ať pomocí našich peněz rozvrátí frontu. Tento nezvyklý podnik se podařil a bolševici včetně Armandové přijeli na jaře 1917 do Petrohradu. Okamžitě se pustili do rozkládání vojenské morálky a podvracení ruského státu.

Na počátku listopadu bolševici svrhli občanskou vládu a ujali se moci. S Německem a Rakousko-Uherskem uzavřeli potupný mír. Vládní úřady přestěhovali z Petrohradu, který byl blízko válečné linie, do Moskvy.

Když se Lenin usídlil v Kremlu, směl ho navštěvovat jenom málokdo – Inessa patřila mezi výjimky. Třebaže řídila hospodářství moskevské oblasti, vyžádal si předseda Rady lidových komisařů (vlády), aby se účastnila jejího zasedání. „Přestože neexistuje žádný důkaz, že by starý důvěrný poměr oživil, vyloučit to nelze,“ napsal Service. „I když k ní pociťoval hlubokou náklonnost, jeho hlavní zájem se upíral vždy k politice.“

Proti bolševické vládě táhly armády ze Sibíře, z jihu i ze severu Ruska. Rudá armáda se jim zoufale bránila. Probíhala nelítostná občanská válka. I většina obyvatel Ruska – dělníci, rolníci a intelligence – odmítala krutou bolševickou moc. Bolševici se je pokoušeli zlomit masovými popravami bohatých obchodníků, továrníků, rolníků-kulaků. „Za občanské války nařídil Lenin svým velitelům, aby protivníky trestali smrtí za rozsáhlý okruh přestupků a přečinů: za účast na spiknutí, za odpor při zatýkání, za ukrývání zbraní, za neposlušnost, za pomalost, za nedbalost a za šíření falešných zpráv,“ vypočítával Service. „Třebaže se nejraději

zdržoval v Kremlu anebo ve své pohodlné vile u Moskvy, kde neviděl hrůzy války, svými rozkazy a směrnicemi značně přispíval k šíření krutosti a bezpráví... Dbal na svou pověst a nechtěl ji jakkoli poskvřnit neblahými narážkami na to, že je popravčí.“

V červenci 1918 zavraždili bolševici v Jekatěrinburku na Urale bez soudu svrženého cara Mikuláše II. s celou rodinou – úloha Lenina není dodnes jasná. Nicméně teror, který nastolil předseda vlády, pokračoval – a Armandová o něm musela vědět.

Není divu, že v tomto ovzduší se i Lenin stal terčem útočníků. Koncem srpna 1918 ho údajně postřelila členka strany eserů Fanny Kaplanová; atentát spáchal možná někdo jiný, to není dodnes jasné. Těžce raněný vůdce požádal Armandovou, aby zůstávala u jeho lůžka.

„Když v ústředí moskevské stranické organizace vybuchla bomba, nastražená teroristy, právě Inessa běžela hned za Leninem do Kremlu, aby ho o tom informovala,“ připomněl Service. „Inessa mu zachovávala věrnost. Jestli jí oplácel stejným způsobem, nevíme. Jistě si však udržoval odstup od Nadi...“

Armandová příliš nedbala na životosprávu, pracovala do úmoru, a když v hotelu, kde žila, došly potraviny, tak prostě nejedla. Lenin si všiml, že strádá, a proto ji požádal, aby v únoru 1919 odjela s Červeným křížem do Francie. Měla se tam zotavit a vyreklamovat ruské vojáky, kteří za války upadli do zajetí.

Po návratu onemocněla. Lenin se o ni staral, ale tentokrát jí v dopise vykral: „Jakou máte teplotu? Nepotřebujete něco zařídit? Pište, prosím, co nejupřímněji. Přeji Vám brzké uzdravení! Váš Lenin.“

Po uzdravení působila v srpnu 1919 na kongresu II. Internacionály jako tlumočnice – uměla francouzsky, anglicky, rusky. Tato perná práce nepřilíš fyzicky zdatnou Francouzku znovu vyčerpala a Lenin jí radil, aby odjela do lázní, nejlépe na Kavkaz.

Předseda rady ministrů nařídil, aby v Kislovodsku o ni a jejího šestnáctiletého syna Andreje dobře pečovali. Avšak na Kavkaze řádily infekce a sovětská vláda neměla oblast plně pod kontrolou.

Kvůli nedalekým bojům se musela spolu s ostatním obyvatelstvem přesunout do Nalčiku. Tam onemocněla šestačtyřicetiletá Armandová cholerou. Zemřela 24. září 1920.

Když cítila, že se blíží smrt, zapisovala si do sešitu úvahy o smyslu života: „To nejhorší však je, že mne skoro všichni nudí. Vřelé city jsem si uchovala pouze pro děti a pro V. I.“ Tím myslela Lenina. „Dřív se mi zdálo, že láska má stejný význam jako veřejná činnost. Teď vidím, že tomu tak není. Ve srovnání s veřejnou činností je význam lásky docela maličký, nelze ho s veřejnou činností vůbec srovnávat.“ Chtěla uvěřit, že práce pro ni znamenala víc než Lenin.

Lidé, kteří se účastnili pohřbu Armandové, byli překvapeni zármutkem svého vůdce. Takového ho neznali. Asi jenom poprava bratra Alexandra, který se účastnil atentátu na cara, ho tak hluboce zasáhla. Kollontajová se domnívá, že kdyby Inessa nezemřela, i Lenin by žil déle – její smrt přispěla k jeho mozkovému selhání. Přežil ji o pouhé tři roky.

Nicméně kremelský vůdce se tehdy ještě vzpamatoval. Žil politikou, nežil milostným životem. Politika byla jeho přirozeností. Musel řídit stát, který tonul v obtížích. Nedávno se Rudá armáda stáhla po prohrané válce z Polska, mezi bolševiky panovaly rozbroje nad dalším vývojem, všude propukaly stávkové dělníků a povstání rolníků. Země hořela na všech stranách. Na to, aby jeho vláda přežila, znal Lenin jediný recept – krutovládu. Nastolil první diktaturu v moderních dějinách.

Listopad 1922

PUTZIMU SE KULTIVACE HITLERA NEPOVEDLA

Hanfstaenglovi se na schůzi s neznámým řečníkem moc nechtělo. Musel však kapitánu Trumanu Smithovi, zástupci amerického vojenského atašé, vyhovět. Diplomata pobýval v listopadu 1922 několik dnů v Mnichově, aby zkoumal politickou scénu, ale na poslední schůzi už mu nezbyl čas, musel se vrátit do metropole. Hanfstaengla, který mu na žádost spolužáka z Harvardovy univerzity dělal průvodce bavorskou politikou, nakonec přemohla zvědavost a do pivnice Kindlkeller přišel.

Ernsta Hanfstaengla třiatřicetiletý řečník Adolf Hitler zaujal – řečí a šíří svých témat. Nejdříve rozebral situaci Německa od podpisu příměří v listopadu 1918, především napadl Versailleskou smlouvu, která nutila Němce k přiznání, že byli strůjci války. To označil za podvod. Potom zkritizoval levicové i pravicové strany, které zklamaly veškeré obyvatelstvo. Mluvil stále vášnivěji, přesvědčivěji, lidé mu viseli na rtech, zapomněli na pivo před sebou.

Když po dvou hodinách skončil, všichni mu aplaudovali. I Hanfstaengl, jehož řečník strhl také. Hned poté zašel za Hitlerem, představil se mu a sdělil mu, že o něm musí podat zprávu americkému diplomatovi.

„Řeknu mu, že osobně souhlasím s pětadevadesáti procenty toho, co jste řekl, a že jsem vyslovil přání pohovořit si s vámi o oněch zbývajících pěti procentech.“

Hitler se zasmál: „Jsem přesvědčen, že se shodneme i na těch pěti procentech.“

Hanfstaenglovi Hitler učaroval. Dokonce se rozhodl vstoupit do jeho Národně socialistické německé dělnické strany (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP), tedy k nacistům. Strana vznikla v roce 1919, následující rok ji ovládl Hitler. Hanfstaengl byl však pouze tajným členem – obával se, že by se mu mnichovská společnost vysmála. Byl Němec, byl vlastenec a cítil, že země se potřebuje po prohrané válce orientovat na budoucnost – a tu nabízel jedině Hitler.

Postupem času se s ním sblížil natolik, že k němu začal chodit na obědy anebo na kávu. Hitlera navštěvoval též válečný hrdina pilot Hermann Göring se svou švédskou aristokratickou manželkou Karin. Debatovali o politické situaci a Hanfstaengl Hitlerovi přibližoval americký svět. Doporučil mu, aby politická shromáždění oživil i hudbou, která povzbuzuje davy. Rovněž ho přiměl k tomu, aby si přečetl luteránskou bibli a to se projevilo v dalších Hitlerových vystoupeních, kdy začal citovat z náboženských děl. Hanfstaenglovi sice vadila vůdcova nenávisť k Židům a obdiv k americkému Ku-klux-klanu, ale to nebral moc vážně.

Hitler se skamarádil i s malým Egonem, Hanfstaenglovým synem. Chlapec mu začal říkat „strýček Dolf“, a dokonce si s ním hrával na podlaze na vlak.

Ernst Franz Sedgwick Hanfstaengl se narodil 2. února 1887 v Mnichově v prominentní rodině. Jeho dědeček byl průkopníkem v oblasti reprodukce uměleckých děl a jeho syn Edgar, Ernstův otec, ho následoval. Založil filiálky v Londýně a v New Yorku. Za manželku si vzal Američanku, pozdější Ernstovu matku, jejíž dědeček se stal za občanské války generálem a jedním z mužů, kteří nesli rakev zavražděného prezidenta Abrahama Lincolna. Ernst měl ještě tři bratry a sestru. Chůva mu začala říkat Putzi, v bavorském nářečí to znamenalo „holenku“, a to bylo jediné oslovení, na které slyšel.

Po maturitě v roce 1905 odplul Putzi do USA. Chtěl studovat na Harvardově univerzitě v Bostonu. Počítalo se s tím, že po absolvování převezme filiálku otcovy firmy v New Yorku.

Putzi nebyl výborný student, zato vynikající společník. Rád hrál v barech na piáno. Začali mu říkat Hanfy. Začátkem roku 1906 se ukázal jako hrdina, když se vrhl do chladné řeky Charles pro kanistu, který se tam topil, a vytáhl ho.

Sprátelil se s nejstarším synem prezidenta Theodora Roosevelta a o Vánocích 1908 ho pozvali do Bílého domu. Sblížil se i s druhou větví Rooseveltovy rodiny, do níž patřil Franklin Delano, budoucí prezident USA. Prezident Harvardu Charles Elliot ho často zval domů. Jeho spolužáky byli někteří budoucí američtí politici a vlivní novináři, jako Walter Lippman či John Reed.

Když na jaře 1909 pracně získal doktorát z umění, literatury, historie a filozofie, vrátil se domů. Rozloučil se s umírajícím otcem a dobrovolně si odsloužil rok vojenské služby. Po získání praktických zkušeností v obchodě odjel na podzim roku 1911 do New Yorku, aby tam vedl galerii Hanfstaengl. I nadále pěstoval styky s oběma větvemi Rooseveltů, s Franklinem, právníkem a senátorem za New York, občas obědval.

Po vypuknutí Velké války se měl Putzi vrátit domů, aby si oblékl vojenskou uniformu. Avšak britské loďstvo mladé Němce, kteří pluli z New Yorku do Hamburku, zajímalo, proto raději toto nebezpečí neriskoval. Protiněmecké nálady mezi jeho kamarády se stupňovaly, zvláště když německá ponorka potopila civilní parník *Lusitanií*. Když USA vyhlásily válku Německu, dostal se Hanfstaengl a jeho galerie pod dohled úřadů. Jeho američtí přátelé věděli, že je protiamericky založen. Nakonec úřady jeho firmu zkonfiskovaly a v nucené aukci ji za osm tisíc dolarů prodaly – i když podle majitele měla hodnotu alespoň půl milionu.

V prosinci 1919 se Putzi okamžitě zamiloval do Helene Niemeyerové, krásky z německo-americké rodiny. Dopoledne vstoupila do jeho obchodu, večer se zasnoubili a za dva měsíce se vzali.

Rok po svatbě se novomanželům narodil syn Egon, který automaticky získal americké občanství. Jak Putzi, tak Helene ale toužili po životě v Německu a v červenci 1921 se vrátili do vlasti. Našli však poválečné Německo rozvrácené, potraviny se prodávaly